

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті розглянуті питання щодо правової природи, цілей, регламентації спеціальної конфіскації за кримінальним законодавством інших країн як романо-германської, так і англо-американської правової сім'ї.

Ключові слова: спеціальна конфіскація, покарання, заходи кримінально-правового характеру, заходи безпеки, наслідок злочину.

The article deals with the legal nature, objectives, regulation of special confiscation under the criminal law of other countries, both Romano-Germanic and Anglo-American legal families.

Key words: special confiscation, punishment, measures of criminal law, security measures, the consequence of a crime.

В статье рассмотрены вопросы правовой природы, целей, регламентации специальной конфискации по уголовному законодательству других стран как романо-германской, так и англо-американской правовой семьи.

Ключевые слова: специальная конфискация, наказание, меры уголовно-правового характера, меры безопасности, следствие преступления.

Останнім часом тема спеціальної конфіскації вважається однією з найбільш дискусійних і неоднозначних серед правознавців і юристів України.

Окреме нормативне врегулювання спеціальна конфіскація отримала з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 року. Кримінальний кодекс України був доповнений ст. 96-1, в якій вперше було дано визначення спеціальній конфіскації на законодавчому рівні, і яка неодноразово зазнавала змін (останніх – 18.02.2016).

Незаперечним залишається факт про необхідність удосконалення механізмів повернення активів, отриманих злочинним шляхом. Враховуючи це, актуальним є аналіз норм зарубіжного законодавства з цього питання.

Проблемі спеціальної конфіскації свої праці присвятили Винник А. О., Ковальова С. С., Корнієнко Є. В., Лащук Є. В., Пироженко О. С., Шаблистий В. В. та багато інших, однак питання регламентації інституту спеціальної конфіскації потребують від науки кримінального права подальших наукових опрацювань.

Метою даної публікації є вивчення досвіду регламентації спеціальної конфіскації за законодавством зарубіжних держав.

Сучасне кримінальне законодавство зарубіжних країн не передбачає конкретно визначеної моделі регламентації інституту спеціальної конфіскації та чіткого алгоритму дій для вдосконалення кримінально-правових норм з питання регулювання цього інституту. Законодавець кожної держави має своє бачення з питань правового регулювання спеціальної конфіскації майна, його поняття, ознак, правової природи [5, с. 131].

У свою чергу, спеціальна конфіскація є в законодавстві багатьох країн світу. В Україні, а також в пострадянських і деяких інших країн, спеціальна конфіскація визначається як окремий кримінально-правовий інститут [6, с. 319]. Варто відзначити, що в ряді країн вони створюють різні кримінально-правові інститути (наприклад, США, Англія, Швейцарія).

За відповідними міжнародними конвенціями та кримінальним законодавством зарубіжних країн, які передбачають спеціальну конфіскацію, сфера застосування цього заходу не пов'язується з караністю вчиненого протиправного діяння. У деяких КК, як і в КК України, безпосередньо закріплюється її незалежність (автономність) від покарання, що проявляється у можливості її застосування як одночасно з будь-яким видом покарання, так і самостійно. Наприклад, у ст. 127 КК Королівства Іспанії зазначається, що усі покарання, призначені за скоєння злочину або умисні проступки, тягнуть за собою вилучення всього майна, отриманого внаслідок скоєного злочину. У ч. 4 ст. 106 КК Республіки Молдова передбачено, що спеціальна конфіскація може застосовуватися, якщо винному не призначається покарання [7].

Як правило, спеціальна конфіскація розглядається як додатковий захід державного примусу. Так, в країнах колишньої республіки Югославії

(Сербія, Хорватія, Боснія і Герцеговина та ін.) конфіскація знарядь вчинення злочину – це захід правової безпеки, а конфіскація майна, здобутого злочинним шляхом – це інший кримінально-правовий захід. У свою чергу застосування спеціальної конфіскації можливо незалежно від її наявності в санкції статей Особливої частини. Це характерно і для країн, де вона виступає як інститут кримінально-процесуального права. Особливістю спеціальної конфіскації є можливість вилучення майна не тільки у винного, а й у третіх осіб, які володіють цим майном [6, с. 250].

Кримінальний кодекс Бельгії в розділі 2 передбачає спеціальну конфіскацію серед видів покарань, які призначаються за вчинення злочинів, проступків та поліцейських правопорушень. При цьому спеціальна конфіскація застосовується до речей, які становлять предмет злочину і були використані для вчинення злочину, а також майна та майнових прав, що здобуті злочинним шляхом.

Спеціальна конфіскація може здійснюватися не тільки щодо майна, отриманого в ході вчинення злочину, але і того майна, в яке об'єкт злочину був перетворений. У ряді країн (наприклад, Австрія, Німеччина, Швейцарія), виходячи з принципу гуманізму, якщо особа, вчинила злочин, перебуваючи в матеріально складному становищі, спеціальну конфіскацію майна замінюють більш дрібним штрафом [6, с. 252].

Правова природа спеціальної конфіскації не однакова і в тих країнах, де кримінальне законодавство не містить спеціальної термінології у визначенні поняття «спеціальна конфіскація», а охоплюється загальним терміном «конфіскація майна».

Так, в ст. 67 КК Литовської республіки передбачено, що конфіскація майна становить собою міру покарання і означає обов'язкове безоплатне вилучення у власність держави майна у будь-якому вигляді, яке підлягає до такої конфіскації і знаходиться у злочинця [10].

Кримінальним законодавством Італії конфіскація майна віднесена до заходів безпеки. Так, згідно положень ст. 236 КК Італії конфіскація відноситься до майнової міри безпеки [11].

Заходи безпеки в Італії застосовуються тільки до суспільно небезпечних осіб, які вчинили діяння, передбачене законом як кримінальне правопорушення, як додаткове покарання. Конфіскація речей призначається при засудженні особи за кримінальне правопорушення щодо речей, отриманих завдяки здійсненню кримінального правопорушення або тих, що стали або призначалися для здійснення кримінального правопорушення. Обов'язковій конфіскації підлягають предмети, виробництво, використання, носіння, зберігання або відчуження яких утворює кримінальне правопорушення, навіть якщо вирок стосовно такого діяння відсутній (ст. 240 КК Італії) [11].

Питанням конфіскації майна в КК Австрії присвячений розділ III під назвою: «Покарання. Отримання вигоди, вилучення предметів та примусові заходи». Зокрема глава 20 КК Австрії передбачає такий захід впливу як отримання виплати, як незаконного грошового збагачення. Саме тому конфіскації за КК Австрії підлягають предмети, що використовувалися особою для здійснення злочину та були отримані в ході вчинення такого злочину [6, с. 251].

Згідно п. 4 ст. 39 КК Польщі конфіскація майна передбачена в системі кримінальних заходів і полягає у конфіскації (вилученні) предметів, що були створені внаслідок вчинення злочину [4].

У кримінальному законодавстві Німеччини заходи конфіскаційного характеру регулюються розділом третім КК Німеччини. «Правові наслідки діяння» (§§ 38–76) [12]. Він регламентує застосування покарання, заходів безпеки та виправлення. У ньому сім глав, в тому числі і «Конфіскація прибутку і конфіскація окремих предметів» (§§ 73–76) [9, с. 218]. Тобто, на відміну від більшості кримінальних кодексів, КК Німеччини не визначає конфіскацію як покарання (основне чи додаткове), а розглядає її як захід, який застосовується у відповідність з тими наслідками, який заподіяні злочином.

Слід зазначити, що французьке законодавство поряд з поняттям «покарання» використовує також категорію «заходи безпеки», які спрямовані

на усунення потенційної небезпеки і, як правило, виражаються в конфіскації шкідливих чи небезпечних предметів, які можуть бути використані як засіб скоєння протиправних дій.

У французькому Кримінальному кодексі передбачається можливість заміни конфіскації предметів стягненням грошової суми у випадках, передбачених в ст. 131-21 (абз. 3) [8].

Спеціальна конфіскація – досить прогресивний інститут, так як: по-перше, вилучається знаряддя вчинення злочину, а по-друге, здійснюється принцип справедливості, а саме: вилучається майно, яке було здобуто в ході вчинення злочину, з метою подальшого регресного відшкодування потерпілій стороні.

Цікавим є також такий аспект застосування конфіскації, який має місце в кримінальному праві Англії і стосується напрямку не тільки на покарання винного, але і, що, вважаємо, є дуже важливим для України, на компенсацію шкоди, заподіяної злочином [3, с. 72].

Цікавим є підхід англійського законодавця до визначення того, на кому лежить тягар доведення законності отриманих доходів, заснований на прецедентному праві, яке є одним з джерел права Великобританії. Суд має право виходити з припущенням про те, що активи, які підсудний отримав за останні шість років, що передували суду, придбані виключно в результаті здійснення незаконної діяльності, наприклад торгівлі наркотиками. Тягар доказування легальності джерел походження майна покладається на обвинуваченого. Крім того, необхідно відзначити, що покарання у вигляді конфіскації майна в Англії спрямоване не тільки вилучення певного майна у особи, яка вчинила надходження, а й відшкодування державі завданих злочином збитків [5, с. 134]. Також можна відзначити, що в англійському законодавстві конфіскація широко використовується в боротьбі з економічною злочинністю.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що поступово конфіскація в Англії від засобу повного знищення економічного становища особи стала дієвим засобом боротьби з тими чи іншими злочинами. Також

слід звернути увагу на те, що і в даний час конфіскація як кримінальне покарання втратила і свою, відверто кажучи, цивільно-правову природу, особливо, коли мова йде про відшкодування заподіяної злочином шкоди.

У науковій літературі щодо характеристики конфіскації в США відзначено, що конфіскація – це додаткова майнова санкція. Але загальна конфіскація фактично не передбачена федеральним законодавством США, проте, якщо, суд визнає, що власність була придбана на кошти, отримані в результаті здійснення злочинної діяльності, він може винести рішення про її конфіскацію (§ 982 розділу 18 Зводу законів). Це і є саме спеціальна конфіскація, при цьому спеціальна конфіскація, передбачена законодавством, як федеральним, так і всіх штатів, широко застосовується на практиці [12, с. 136].

Крім того, що є підстави для виділення загальної та спеціальної конфіскації, законодавство США дає підставу і для виділення ще таких двох різновидів конфіскації як кримінальна та цивільно-правова.

Застосування кримінальної конфіскації пов'язують з тим, що держава повинна довести за результатами розгляду справи, що призначена для конфіскації власність (майно) отримана саме від незаконної діяльності, або пов'язана з незаконною діяльністю. Наприклад, Кримінальний кодекс штату Нью-Йорк передбачає вилучення і конфіскацію обладнання, що використовується для виготовлення і поширення порнографії; наземних, водних і повітряних транспортних засобів, що використовуються для перевезення або приховування документів про азартні ігри [1, с. 276].

Застосування цивільно-правової за своїм характером конфіскації обумовлює перехід обов'язку доведення легальності джерел отримання майна, власності від держави до особи, якій інкримінують вчинення злочину, і в разі, якщо особа під час судового розгляду не надасть переконливих доказів законного походження власності – власність конфіскується державою. При такій конфіскації може бути вилучена: власність, прямо або побічно отримана в результаті порушення законодавства про «відмивання» грошей; власність, яка є доходом від продажу або розповсюдження

наркотичних речовин; готівкові гроші, частка в загальній власності, пов'язана з порушенням законів про банківську справу.

Так, § 60.30 Глави 40 Кримінального кодексу штату Нью-Йорк називається «Цивільно-правові санкції» і встановлює, що: «Дана стаття не позбавляє суд права, наданого законом, прийняти постанову про конфіскацію майна, про скасування або призупинення дії дозволу, звільнення від посади або застосування будь-якої іншої цивільно-правової санкції, і будь-який відповідний наказ, яким реалізується таке право, може бути включений в рішення про засудження в якості його складової частини» [6, с. 255].

Порівняльний аналіз кримінального законодавства деяких зарубіжних країн дозволяє зробити наступні висновки щодо доцільності впровадження та подальшого вдосконалення інституту спеціальної конфіскації в кримінальному законодавстві України.

Так, інститут спеціальної конфіскації існує в більшості сучасних держав. Аналіз окремих кримінальних кодексів зарубіжних держав дає змогу дійти висновку, що в цих законодавчих актах самого поняття «спеціальна конфіскація» не міститься, найчастіше зустрічається термін «конфіскація майна». Природа спеціальної конфіскації в законодавстві зарубіжних країн відрізняється, однак спільним є те, що спеціальну конфіскацію розглядають як захід впливу, додаткове покарання за наслідок злочину, захід майнової безпеки, захід для відшкодування завданої шкоди тощо.

У вигляді покарання спеціальна конфіскації передбачена законодавством лише деяких країн. Однак, і в цьому випадку розуміння спеціальної конфіскації в зарубіжних країнах відрізняється від теоретичних підходів до розуміння покарання в Україні. Спеціальній конфіскації підлягає не все майно, що належить особі, яка вчинила злочин, а тільки те, що має «злочинний характер», тобто було засобом злочину чи отримане внаслідок злочинних дій і належить особі-злочинцю без достатніх правових на те підстав.

У цілому норми кримінального законодавства України щодо спеціальної конфіскації відповідають вимогам міжнародного права та досвіду

провідних зарубіжних країн щодо окремих аспектів регулювання вказаного інституту в рамках гармонізації законодавства та інтеграції України в Європейський Союз.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винник А. О. Соціально-правова обумовленість спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. серія юридична. 2017. Вип. 2. С. 267–281.
2. Ковальова С. С., Шпак Ю. С. Кримінально-правовий статус спеціальної конфіскації (аналіз ст.ст. 96-1 та 96-2 КК України). *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Право. 2015. Вип. 213 (1). С. 217–225.
3. Корнієнко Є. В. Спеціальна конфіскація за кримінальним законодавством України. *Наше право*. 2015. № 1. С. 68–74.
4. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред.. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В. С. Станіч. К. : ОВК, 2016. 138 с.
5. Лашук Є. В. Проблема спеціальної конфіскації в аспекті кримінально-правової політики України. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2. С. 128–137.
6. Пироженко О. С. Спеціальна конфіскація за кримінальним законодавством зарубіжних держав. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2014. № 4(2). С. 248–257.
7. Уголовный кодекс Республики Молдова: Кодекс № 985 от 18.04.2002 / Парламент Республики Молдова. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>.
8. Уголовный кодекс Франции. URL: <http://www.crimpravo.ru/codecs/france/2.doc>.
9. Уголовный кодекс ФРГ: URL: <http://www.crimpravo.ru/codecs/germany/2.doc>.
10. Уголовный кодекс Литовской Республики URL: <https://drive.google.com/file/d/1fKAAt2p7VGgdRFpMZ2SO9e9TImhr--Ro/view>.
11. Уголовный кодекс Италии URL: <http://platanclub.ru/ugolovnyj-kodeks-italii-na-russkom-jaz/>.
12. Шаблистий В. В. Конфіскація та спеціальна конфіскація як можливий наслідок вчинення корупційного правопорушення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 130–138.